

D.33

DİYANET İLMİ DERGİ

PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (SAV)
- ÖZEL SAYI -

2. Baskı

ANKARA - 2003

SÜNNETİN GÜNÜMÜZE TAŞINMASI

Nâsi Aslan*

GİRİŞ

Sünnet'in inanç, ibadet, ahlak, eğitim, hukuk gibi hususlarda ferdî ve sosyal hayatı düzenleyen, Hz. Peygamber (SAV)'in söz, fiil ve takrirî davranışlarının bütününü teşkil ettiğini ve bunun Kur'an'ın bir açılımı olduğunu¹ hatırlatarak müslüman bir kimsenin sünnet'ten bağımsız (müstağnî) kalamayacağını belirtmek isteriz. Diğer taraftan Kur'an'da Hz. Peygamber (SAV)'e -vefatından sonra da onun sünnetine- tabi olmayı emreden çok sayıda âyetin² olduğunu biliyoruz.

Bu itibarla sünnetin doğru anlaşılması ve yorumlanması büyük önem arz etmektedir. Özellikle "Hz. Peygamber (SAV) şimdi yaşasaydı ne yapardı?" sorusundan hareketle, sünnetin günümüz pratiğine nasıl aktarılacağı araştırmamızın odağını oluşturmaktadır. Bu meselenin inanç, ahlak ve ibadet konularının dışında daha çok muâmelatla ilgili alanda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Muâmelatın da özellikle zaman-mekan faktörünün etkili olduğu bölümlerinde görülmektedir. Sünnete dayalı şer'î hükümlerin bir çoğunda fikhî görüş ayrılıklarının ve farklı uygulamaların olduğunu biliyoruz. Bu farklılıkların kaynaklandığı noktaların açıklanması, çalışmamızın boyutlarını aşabilecek bir genişliğe sahiptir. Bundan dolayı konuyu, "makâsîd (gözetilen hedefler) bağlamında ve maslahat-mefsedet (yarar-zarar) dengesi çerçevesinde sünnetin uygulanabilirliği" şeklinde tayin edebiliriz. Konu bu haliyle de sınırlandırılmaya muhtaç olup; biz bütün yönleriyle bunun izahını yapma iddiasında değiliz. Ancak, meselenin izahı sadedinde seçtiğimiz birkaç örnekle yeni bir açılım getirme ümidindeyiz.

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Darende İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Sünnetin tanım ve yorumu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996, s. 104-144.

2 Msl. Bkz. Mâide, 5/92; Nisâ, 4/80; Âl-i İmrân, 3/31; Haşr, 59/7 vd.

Her şeyden önce şer'î hükümlerin amacı, insanların hem dünya hem de âhiret-teki maslahatlarını temin etmektir.³ Bundan dolayı şer'î hükümlerin geneli bir maslahatı içermekte⁴ olup hatta cüz'î hükümlerin çoğunlukta olduğu sünnette de maslahat esası hâkimdir.⁵ Şah Veliyyullah Dehlevî (ö.1176/1762) bu hususu açıklarken "Terazi O'nun (Allah'ın) elindedir, indirir, kaldırır"⁶ hadisini zikreder ve der ki: "Bu hadis tedbîr-i ilâhî'ye işaret etmektedir. Çünkü tedbîr-i ilâhînin esasını maslahata en uygun olanın tercih edilmesi oluşturur. Herhangi bir olayda farklı sonuçlar doğuracak sebepler karşı karşıya geldiği zaman Allah Teala mutlaka o şey hakkında adaletin gereği ne ise ona hükmeder. Nitekim [O her an yeni bir iş(yaratma)dedir]' ayetinde ifade edilen mânâ da budur."⁸ Dehlevî, burada Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde mezkur hadisi, geçen ayetle irtibatlandırarak maslahat bağlamında sünnetin, dinamik bir tatbik kabiliyetine sahip olduğuna işaret etmekte ve Allah'ın maslahata en uygun olanı yarattığına vurguda bulunmaktadır.

Sünnetle sabit olan hükümlerin günümüze taşınmasında belirleyici olacak belli kural ve esasların oluşturulması gereklidir. Şimdi bunlar üzerinde durmak istiyoruz.

I. HÜKÜMLERİN ALTINDA YATAN GEREKÇELERİN TESPİTİ

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre taabbudî konular hariç, hükümlerin ta'li-li mümkün olup genel anlamda onların tabi olduğu illet (gerekçe)ler akıl yoluyla kavranabilir.⁹

Hz. Peygamber (SAV)'den vârid olan birçok hadiste hükmün illetinin doğrudan belirtildiği görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber (SAV) bir kadının halası veya teyzesiyle bir nikah altında tutulmasını yasaklamıştır. İlgili hadiste "Eğer siz böyle yaparsanız akrabalık bağlarını koparmış olursunuz"¹⁰ buyurularak bu fiilin doğuracağı kötü netice açıkça belirtilmiştir. Bilindiği üzere sila-ı rahim, yani akrabalık bağı-

3 Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakat* (thk. Muhammed el-Hıdır Hüseyin), Dâru'l-Fıkr, yy. ty., c.II. s. 2-3.

4 Âmidî, Seyfüddîn, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, c.III, s. 259.

5 Keylânî, Abdurrahman İbrahim, "Kavâidu'l-Makâsîd Hakîkatuhâ ve Mekânetuhâ fi't-Teşrî", İslamiyyetu'l-Marife, sayı: 18, Herndon 1999, s. 41.

6 Buhârî, Tefsîru Sure 11/2 (Kitabu Tefsiri'l-Kur'an, Sûre-i Hûd, Bab, 2); Tevhîd 19; İbn Mâce, *Mukaddime*, 13.

7 Rahman, 55/29.

8 Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Ihyâu'l-Ulûm, Beyrut 1992, s. 478.

9 Bkz. Gazzâli, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, Dâru'l-Fıkr, yy., ty., c. II, s. 342-343; Taftazânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *et-Telvîh ala't-Tavdîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., c.III, s. 64; Konunun tarihsellik boyutu hakkında bkz. Yunus Vehbi Yavuz, "Sebeb-İllet-Hikmet Açısından Kur'an Hükümlerine Bakış", Kur'anı Anlamada Tarihsellik Sorununun Sempozyumu, (s. 58-69); Hamdi Döndüren, "İllet, Sebeb ve Hikmet Terimi," Kur'anı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu, (8-10 Kasım 1996) Bursa, 2000, (s.84-109).

10 Buhârî, k, 27; Müslim, Nikah, 37,38.

nın güçlü tutulması, dinin gözettiği önemli esaslardan biridir. Kadının hala ve teyze- siyle aynı eşi paylaşması kıskançlığı ve münakaşayı beraberinde getireceğinden bu durum aralarındaki akrabalık bağlarının kopmasına sebebiyet verecektir.¹¹ Yani bu- radaki yasaklamanın illeti akrabalık bağının kopmasıdır.

Hz. Peygamber (SAV) *“Ey gençler topluluğu, sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlilik gözü haramdan, iffeti de zinadan korur. Kimin evlenmeye gücü yetmezse oruç tutsun, çünkü oruç şehveti kırar.”*¹² buyurmuş- tur. Burada evlenme, gözü ve iffeti haramdan koruma, oruç tutma ise şehveti kırma illeti ile irtibatlandırılmıştır.

Nassların ta’lili neticesi, hükümlerin illetlere bağlı olduğu görülmüş, bu da *“Hüküm, illeti ile var veya illeti ile yok olur”*¹³ şeklinde kurallaştırılmıştır. Hüküm şa- yet belli bir maslahatın elde edilmesi ve belli bir zararın ortadan kaldırılması amacını taşıyorsa, burada önemli olan bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Yoksa hük- mün şekli uygulaması değildir. İşte bu ilke sünnetin günümüze taşınmasında önemli bir rolü yerine getirecektir. Şayet sünnet tarafından konulan hükümler –ilgili Kur’an nassları da aynı konumdadır- muallel olup gerekçeleri aklen biliniyorsa, o takdirde sünnetin kendisine değil söz konusu gerekçelerin mevcut olup olmadığına bakılacak ve şekle itibar edilmeyecektir.¹⁴ Ancak burada söz konusu gerekçelerin geçişli bir özelliğe sahip olması gerektiğini de belirtmek isteriz.

Konuyla ilgili şu örnekleri verebiliriz.

a) Hz. Peygamber (SAV), çölden Medine’ye gelen fakir bedevîlerin durumlarını dikkate alarak kurban etlerinin üç günden fazla bekletilmesini yasaklamıştı.¹⁵ Ashab, bunu sürekli bir yasak sanarak, bir süre sonra Hz. Peygamber (SAV)’e *“Ey Allah’ın Rasûlü, insanlar kurbanlarının derisinden su tulumları ediniyorlar ve kurban et- lerinin yağlarını eritiyorlar”* dediklerinde o *“Bunda ne sakınca var?”* dedi. Bunun üzerine Ashab *“Siz bize kurban etlerini üç günden fazla tutmamızı yasaklamıştı- nız.”* şeklinde cevap verince, Hz. Peygamber (SAV); *“Çölden gelen yoksul bedevî- ler dolayısıyla size kurban etlerini üç günden fazla tutmanızı yasaklamıştım, bundan sonra yiyin, saklayın ve tasadduk edin”* buyurmuştur.¹⁶ Hz. Aişe bu yasa- ğın insanların aç kaldığı o dönemdeki kıtlık yılına mahsus olduğunu belirtmektedir.¹⁷

11 Şelebî, Muhammed Mustafa, *Ta’lîlu’l-Ahkâm*, Beyrut 1981, s. 29-30.

12 Buhârî, Savm, 10; Nikah, 2, 3; Müslim Nikah, 1, 3; Ebû Dâvud, Nikah, 1.

13 Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûl*, Kahraman yayınları, İstanbul 1984, c.II, s. 180-181; Gazzalî, a.g.e., c.II, s. 345; Krş. Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl*, Beyrut 1988, c.II, s. 347; Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramûz, *Mir’at*, Fazilet Neşriyat, İstanbul ty., c.II, s. 110.

14 Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, MÜİFV. Yayınları, İstanbul 1995, s.272-273.

15 Buhârî, Adâhî, 24; Müslim, Adâhî.

16 Müslim, Adâhî, 28.

17 Buhârî, Et’ime, 27.

Nitekim Hz. Osman döneminde Hz. Peygamber (SAV) dönemindekine benzer bir kıtlık zuhur etmiş ve bir çok insan darlık içerisinde kalmıştı. Hz. Osman'ın muhasara edildiği günlerde Hz. Ali bir hutbe irad ederek, Hz. Peygamber (SAV) gibi, kurban etlerinin üç günden fazla bekletilmemesini emretti. Bununla beraber Hz. Ali, Rasûlullah (SAV) ın söz konusu yasağı kaldırdığını da biliyordu. Hz. Ali bu yasağı uygulamaya koyarken, yasağı doğuran illetin tekrar ortaya çıktığı düşüncesindeydi.¹⁸ Neticice olarak kurban etinin biriktirilmesi ile ilgili yasağın illeti, o dönemde çölden gelen fakir göçebeler ile sınırlı tutulamaz. Kanaatimizce fakir ve muhtaç olan insanların çoğunluk oluşturduğu her durum, bu illet kapsamındadır. Dolayısıyla günümüzde de açlık, kıtlık, sel ve deprem gibi doğal felaketler sonucu aynı illet ortaya çıkabilir ve kurban etlerinin biriktirilmesi yasaklanabilir.

b) Konuyla ilgili diğer bir örnek olarak yanında mahremi olmaksızın bir kadının yalnız başına yolculuk yapmasını yasaklayan hadisi zikredebiliriz. İlgili hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Bir kadın ancak beraberinde mahremi olduğu halde yolculuk yapabilir."*¹⁹ İbnü'l-Kayyim (ö.751/1350) buradaki söz konusu yasağın illetinin kadına ilisebilecek zarar ve kötülük olduğunu belirtir.²⁰ Yusuf el-Kardavî de bu yasağın illetinin, yolculuğun at, deve ve eşek ile yapıldığı zamanda ve çoğu kez ıssız sahra ve çöllerde kocasız ve mahremsiz kadın hakkında duyulan kötülük korkusunun olduğunu belirterek asrımızda durumun değiştiğini şu şekilde açıklar: *"Fakat günümüzde durum değişip yolculuğun en az yüz veya daha fazla yolcunun bindiği bir uçak, yahut yüzlerce yolcu taşıyan bir trende yapılması halinde ise, yalnız başına yolculuk yapan kadın hakkında korkmaya gerek yoktur. Bunda kadına bir günah da yoktur ve bu hadise muhalefet de sayılmaz. Bilakis bu söylediğimizi Buhârî'de Adıyy b. Hâtim'in rivayet ettiği şu hadis destekleyebilir²¹: "Bir kadının Hire denilen yerden çıkıp yanında kocası olmaksızın ta Beyt'e (Kabe'ye) kadar gelmesi yakındır."²² Kardavî'nin zikrettiği son hadisin sebab-i vürûduna da göz atmakta fayda olacağı kanaatindeyiz.*

Adıyy b. Hâtim diyor ki: Ben Peygamber (SAV)'in yanında iken bir adam girdi ve ona fakirlikten yakındı. Sonra bir başkası geldi ve eşkiyadan yakındı. Bunun üzerine Peygamber (SAV) bana: *"Adıyy! Hire'yi gördün mü?"* dedi. *"Görmedim ama duydum."* dedim. *"Eğer ömrün olursa göreceksin ki, kadın Hire'den yola çıkacak ve*

18 Şelebî, a.g.e., 28-29.

19 Buhârî, Savm, 27; Müslim, Hacc, 413-424; Ebu Dâvud, Menâsik, 2; Muvatta, İstizan, 2.

20 İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhâmid) Dâru'l-Fikr, Beyrut 1977, c.II. s. 151.

21 Kardavî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Rey Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 143-144.

22 Buhârî, Menâkib, 25.

gelip Kabe'yi tavaf edecek de Allah'tan başka kimseden korkusu olmayacak." bu yurdu. Adiy b. Hâtim "Doğrusu ben bilahere bu hakikati gözlerimle gördüm." dedi.²³ Burada görüleceği üzere bir kişinin eşkiyadan yakınması üzerine söz konusu hadis vârid olmuştur. Bu durum, kadının mahremi olmadan yolculuk yapamayacağına dair hadislerdeki yasağın illetinin de yol emniyeti olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Günümüzde toplu taşıma araçlarında yapılan yolculuğun belli bir yol emniyetini sağladığı söylenebilir. Ancak yine de kadının tek başına yapabileceği yolculuğun mesafesi ve süresinin tayininde örfün ve ahlaki değerlerin etkili olabileceği dikkate alınmalıdır.

c) Kadınların, Peygamber (SAV)'in bulunduğu mescitte arka kısımda namaz kılarlarken başlarını erkeklerden önce kaldırmaları nehyedilmişti.²⁴ İbnü'l-Kayyim kadınların namaz kılarlarken başlarını erkeklerden önce kaldırmalarının yasaklanma gerekçesi olarak, o dönemde mescitte kadınlara özel, perde ile ayrılmış bir kısmın olmaması sebebiyle, erkeklerin avret yerlerinin açılması ve kadınların da gayr-i ihtiyarî bu istenmeyen manzara ile karşılaşma ihtimalini gösterir.²⁵ Kadınlar için ayrı bölümlerin olduğu günümüz camilerinde, söz konusu illet ortadan kalktığı için kadınlar diğer erkek cemaat gibi beklemeksizin imama tâbî olabilirler. Burada şunu belirtmek isteriz; bu değerlendirmeler ibadetlerin özü ve mahiyeti ile ilgili bir ta'lîl olmayıp, bilakis onu çevreleyen dış etken ve şartlarla ilgili bir ta'lîldir. Çünkü ibadetler konusunda akıl yürütülemez. İbadetlerle ilgili sünnetin büyük çoğunluğu buna dahildir. Nitekim, hayızlı kadının orucu kaza ederken namazı kaza etmemesi böyledir.²⁶

Bu örneklerde de görüleceği üzere Hz. Peygamber (SAV)'in bazı şeyleri yasaklamasının altında belli gerekçelerin yattığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de bu yasakların devam edip etmediğinin bilinmesi, ancak bu söz konusu gerekçelerin tespitiyle mümkün olacaktır.

II- SÖZLÜ VEYA FİİLÎ BİR TASARRUFUN DOĞURACAĞI SONUÇLARIN DİKKATE ALINMASI

Sünnetin günümüze taşınmasında etkili olabilecek diğer bir esas da bir söz veya

23 Buhârî, Menâkıb, 22.

24 Ebû Dâvud, Salât, 240.

25 İbnü'l-Kayyim, a.g.e., c.III, s. 160.

26 Buhârî, Savm, 41; Âmidî, a.g.e., c.IV, s. 274; İbn Aşûr, Tâhir, *İslam Hukuk Felsefesi*, Çeviren: Vecdi Akyüz, M. Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul 1988, s. 66-67; M. Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 273; Hz. Aişe kendisine oruçta olduğu gibi hayızlı kadının niçin namazı kaza etmeyeceğini soran kadına "Sen Harura'lı mısın" diye terslemişti. Harura, Kufe'ye yakın bir köy olup Haricîler ilk defa bu köyde toplanmışlardı. Dolayısıyla Hz. Aişe o soruyu soran kadına "Sen hâricî misin" diye kızmıştır. Çünkü Haricîlerden bir grup hayızlı kadına bu süre içinde eda etmediği namazların kazasını vacip kılıyordu. Bkz. Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar*, Çağrı yayınları, İstanbul 1980, cüz. I, s. 27.

eylemden doğacak neticelerin dikkate alınmasıdır. Çünkü “neticelerin gözetilmesi şer’an maksûd ve muteber”²⁷ olup, bu genel esasa sünnet kaynaklı birçok hükümdede riayet edilmiştir. Hz. Peygamber (SAV), doğuracağı zararlı sonuçlar sebebiyle bazı şeyleri yapmaktan vazgeçmiş veya yapılmasını yasaklamıştır. Yine o, maslahat sebebiyle de bazı şeylerin yapılmasını teşvik etmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Doğacak Faydalı Bir Netice Sebebiyle Bazı Genel Prensiplere İstisnalar Getirilmesi

Allah, mümin erkeklere, kendilerine nikah düşecek yabancı kadınlardan gözlerini sakınmalarını emrederek, onlara (kötü gözle) bakmayı haram kılmıştır.²⁸ Peygamber (SAV) ise evlenecek kişilerin evleneceği kadına bakmasına izin vererek konuyla ilgili ayetin ifade ettiği genel yasaktan bunu istisna etmiştir.²⁹ Aksi durumda, kişinin evleneceği kadını görmeden onun sadece sözlerle vasfedilmesine dayanarak evlenmesi, belki de nikahtan sonra arzu etmediği bir şeyle karşılaşması ve onun pişman olmasına sebebiyet verecek, neticede bu durum, hayatı zehir edip ayrılığa kadar götürecektir.³⁰ Bu gerçeği dikkate alan Peygamber (SAV), bir kadınla evlenmek istediğini söyleyen Muğîre b. Şûbe’ye “Ona bak, çünkü ona bakman aranızda ülfet oluşması için en uygun olanıdır.”³¹ Burada, bakmanın helal kılınmasının sebebi, eşler arasında doğacak daimi sevginin tesisine imkan vermesidir. Bu da ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasında önemli bir maslahat teşkil eder.

b- Doğabilecek Zararlı Sonuçların Bertaraf Edilmesi

1- Üzülmeye ve Alınganlığa Neden Olabilecek Davranışların Yasaklanması:

Hz. Peygamber (SAV) insanlar arası ilişki ve iletişimde, kişilerin birbirlerinin hakkına saygılı olmayı, yanlış anlaşılmaya ve insanlar arasında soğukluğa sebebiyet verebilecek durumların ortaya çıkması hususunda da hassas davranmayı tavsiye etmektedir. Konuyu izah kabildinden şu iki örneği zikredebiliriz:

a) Hz. Peygamber (SAV), bir kimsenin müslüman kardeşinin talip olduğu kızı talip olması veya yapmakta olduğu bir pazarlığı (daha yüksek bir fiyat vererek veya bir başkasından daha ucuza temin edeceğini söyleyerek) bozmasını yasaklamıştır.³²

27 Şâtübî, a.g.e., c. IV, s. 110.

28 Nûr, 24/30.

29 Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-Evtar*, Dâru l-hyâi't-Türası'l-Arabî, Beyrut ty., c. VI, s. 125.

30 Şelebî, a.g.e., s. 30-31.

31 Nesâî, Nikah, 17; Ibn Mace, Nikah, 9; Dârimî, Nikah, 5.

32 “Mümin müminin kardeşidir, bir mümin, kardeşinin evlenmek üzere teklifte bulunduğu kadına ev-

Çünkü böyle bir tavır, karşıdakini üzer ve alınganlığa yol açar. Aynı şekilde kişinin başkasının teşebbüs ettiği bir kira sözleşmesine müdahalede bulunması da helal olmaz, zira bu da, aynı neticeyi doğuracaktır.³³ Yine günümüzde farklı isimler altında ortaya çıkan yeni birçok ortaklık ve iş görüşmelerinde taraflar olumsuz bir sonuca ulaşmadıkları sürece yapılacak yeni tekliflerin kötü neticeyi ortaya çıkaracağı açıktır. Böylece, doğacak olumsuz neticelerin dikkate alınması sünnete daha genişletici bir yorum imkânı kazandırmaktadır. Bu da sünnetin günümüze taşınmasında önemli bir rol icra edecektir.

b) Hz. Peygamber, "Üç kişi olduğunuzda, iki kişi üçüncüden ayrı olarak fısl-daşmasın, çünkü bu onu üzer"³⁴ buyurarak, üç kişiden ikisinin, üçüncü kişiyi rencide edici ve onun sûzanda bulunmasına sevk edici hareketlerde bulunmasını yasaklamıştır.³⁵ Çünkü bu gibi durumlarda iki kişi arasındaki gizli konuşma üçüncü kişinin, onların kendisini güvenilir bulmadıklarına hükmetmesine veya kendisine karşı kötü bir iş tasarladıklarını düşünmesine yol açabilir. Bu ise aralarında sevgi ve kardeşlik bağının kopmasına neden olabilir. İşte bu neticeyi doğurabilecek başka davranışlar da aynı hükme tâbidir. Mesela iki kişinin, yanlarındaki üçüncü kişinin bildiği dille konuşmaları mümkün iken onu bırakıp, başka bir dille konuşmaları netice itibarıyla aynı kapsamda değerlendirilmelidir.³⁶

Örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak buradan şöyle bir genellemeye gitmek istiyoruz. İslam'da tarz ve form olarak değişik olsa da kin ve düşmanlığa neden olabilecek her türlü davranış yasaklanmıştır.

2- Fitne ve Fesada Neden Olabilecek Tasarrufların Terki

Hz. Peygamber (SAV) bazen maslahat içeren bir şeyi yapmak istediğini belirtir; ancak, ona dokunabilecek daha büyük mefsedetlerden dolayı bundan vazgeçerdi. Bu tür durumlarda o, maslahat ve mefsedet tarafını (zarar-yarar dengesini gözeterek)

lenme teklif etmesi ve kârdeşinin alış verişine yeni bir teklifle katılması o vazgeçinceye dek (mevcut akit görüşmesinin olumsuz sonuçlandığı anlaşılıncaya kadar) helal değildir." Lafızda farklılıklar olmakla beraber hadis şu kaynaklarda mevcuttur. Buhârî, Nikah, 45, Buyû, 58, Şurût, 8; Müslim, Büyû, 8, Nikah, 38, 49-52, 54-56; Ebû Dâvud, Nikah, 17, Tirmizî, Nikah, 38; Nesâî, Büyû, 19; İbn Mâce, Nikah, 10; Dünür olan kadınla aralarında mehir kararlaştırıp karşılıklı rıza ile anlaşmışlarsa bu durumda bir başkasının dünür olması haram olur. Dünür neticesi karşılıklı rıza olmamışsa bu durum haram olmaz. Bkz. Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed, *Umdetü'l-Kârî, Şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, yy., 1972, c. IX, s. 352.

33 İbnü'l-Kayyım, a.g.e., c. III, s. 159; Hadisteki yasak, âlimlerin çoğuna göre tahrir ifade eder. Geniş bilgi için bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Eutar*, c.VI, s. 122.

34 Buhârî, İsti'zan, 47; Müslim, Selam, 37, 38; Tirmizî, Edeb, 59; İbn Mâce, Edeb, 50; Muvatta, Kellam, 13, 14.

35 İbnü'l-Kayyım, a.g.e., c.III, s. 163.

36 Zekiyüddîn Şaban, *Usûlü'l-Fıkh*, Çev. İbrahim Kafi Dönmez, TDV. Yayınları, Ankara 1996, s. 129.

tartar ve önem sırası itibarıyla, mefsedetin kaldırılmasını, maslahatın elde edilmesine tercih ederdi. İşte Hz. Peygamber (SAV)'in bu tavrı, "Bir şeyin en uygun tarz üzere yapılması, fesadın yok edilmesi, ferd ve toplumun salah ve faydasına olan işler için sebep ve vasıtaların kullanılması"³⁷ anlamını içeren maslahat ilkesinin tatbikinden başka bir şey değildi. Bu haliyle Hz. Peygamber (SAV)'in maslahatı mücerret bir faydadan öte yarar-zarar dengesi üzerine kurulan genel bir prensip olarak gözettiğini söyleyebiliriz. Nitekim bunun daha sonra "Def-i mefâsid celb-i menâfiden evladır" (zararlı şeyleri kaldırmak, faydalı şeyleri elde etmekten daha önceliklidir)³⁸ şeklinde kaideleştiği bilinmektedir. Konuyla ilgili şu örneği verebiliriz:

Hz. Peygamber, kendisine "Adil ol, şüphesiz bu taksim, Allah'ın rızasının gözetildiği bir taksim değildir"³⁹ diyen münafığı cezalandırma yoluna gitmemiş⁴⁰, hatta Hz. Ömer onu öldürmek istediğinde, Hz. Peygamber (SAV) "Allah korusun böyle bir durumda insanlar, Muhammed arkadaşlarını öldürüyor diye dedikodu ederler"⁴¹ diyerek, bunun fitneye ve insanların İslam'dan nefret etmesine neden olacağını belirtmiştir. Anlaşıyor ki, bu şekilde oluşacak nefretin ortaya çıkaracağı mefsedet, o münafıkları sağ bırakmanın vereceği zarardan daha büyüktür. Netice itibarıyla öldürmeyerek onları kazanmanın maslahatı, onları öldürmekten elde edilebilecek maslahattan daha büyüktür.⁴² Ayrıca Hz. Peygamber'in bu davranışının fitnenin tehlikeli sonuçlarına işaret eden "Fitne katl'den daha kötüdür"⁴³ mealindeki ayetin bir açılımı olabileceğini de belirtmek isteriz.

3- Dinî Hayatta Belli Bir Sapmaya ve Şirke Götürebilecek Davranışların Terki

Cahiliye hayatı ve inançlarını çağrıştırmamasından dolayı, kimi mübah fiillerin Hz. Peygamber (SAV) tarafından yasaklandığı, daha sonra inançlar kökleşince bunlara tekrar izin verildiği görülmektedir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in aynı sonucu doğurucu eylemlerden özellikle sakındırdığını belirtmek isteriz. Bu hususu izah sadedinde şu örnekleri zikredebiliriz:

Hz. Peygamber (SAV) ilk zamanlarda kabir ziyaretini yasaklamıştı.⁴⁴ Daha sonra

37 Bkz. Büstânî, Kerem, *el-Müncid el-Ebcedî*, Dâru'l-Meşrik, Beyrut, 1993, s.633, 965; Tûfî, Necmüddîn, *Risâle fi Riâyeti'l-Maslaha* (Hallaf, Masâdir içerisinde, s. 105-145) Kuveyt, 1982, s. 111-112.

38 İbn Nüceym, Zeynü'l-Âbidîn, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 90; *Mecelle*, Mad. 10.

39 Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Zekat, 142, 148.

40 Şâtıbî a.g.e., c. IV, s. 33-34.

41 Buhârî, Mürteddîn, 7; İbn Mâce, *Mukaddime*, 12.

42 Şelebî, a.g.e., s. 31.

43 Bakara, 2/91.

44 Müslim, Cenâiz, 106; Adahî, 37; Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 7.

inançlar kökleşince Hz. Peygamber kabir ziyaretine tekrar izin verdi ve bunun ahireti hatırlatacağını belirtti.⁴⁵ Bununla beraber Peygamber (SAV), mezarlığa mescit yapmayı ve orada namaz kılmayı yasakladı ve bunu yapana da lanet etti.⁴⁶ Yine kabirlerin yer seviyesinde olmasını emredip, yer seviyesinden yüksek olmasını yasakladı.⁴⁷ Keza kabirleri kireçleyerek, üzerine şekiller yapıp, yazı yazmayı⁴⁸ ve orada kan akıtıp kurban kesmeyi⁴⁹ yasakladı. Böylece mezarlıklarda kandiller yakılması ve oranın ziyaretgah veya şölen yeri haline getirilmesi nehyedildi. Ta ki bütün bunlar puta tapmada ve Allah'a şirk koşmada bir vesile haline dönüşmesin.⁵⁰

Bu hadisler, günümüzde kabir ziyaretlerine karışan hurafeleri de yasaklamaktadır. Şöyle ki bugün türbelerdeki mum yakma, kurban kesme ve oradaki yatanlardan dilek dileme ve ölüyü alkışlama gibi bir çok bid'atin hadislerde belirtilen yasak kapsamına dahil edilmesi mümkündür. Çünkü bu bidatlerin inanç ve akideyi bozucu bir kısım hurafe ve zararlı neticeleri doğurması muhtemeldir. Nitekim bu hususlar, Hanbelîler tarafından sedd-i zerâyî (kötülüğe götüren yolların kapatılması) ilkesi içerisinde değerlendirilmektedir.⁵¹

4- İbadetlerde Usanma ve Bıkkınlığa Sebep Olabilecek Davranışların Terki

Hz. Peygamber (SAV), özellikle toplu yapılan ibadetlerde imam durumunda olan kimselerin, cemaata usanma ve bıkkınlık verecek davranışlardan sakınmalarını belirtmiştir. Mesela, cemaata namaz kıldırırken, namazı aşırı derecede uzatan Muaz b. Cebel'den birinin şikayetçi olması üzerine ona: "*Muaz sen fitneci misin?*"⁵² diye çok sert çıkmış ve "*İçinizde insanları nefret ettirenler var, sizden biriniz namaz kıldırıldığı vakit hafif tutsun; çünkü onların içerisinde zayıf, yaşlı ve ihtiyaç sahibi olanlar vardır.*"⁵³ şeklinde buyurmuştur. Burada şu ortaya çıkmaktadır: Şayet ibadet maslahatların zayi olmasına veya insanlara bir zararın dokunmasına yol açıyorsa bu, Şârî'in arzu ettiği şey olmaktan çıkar.⁵⁴ Bu itibarla ibadetlerde bıkkınlık ve ona karşı nefret doğuracak durumlar Şârî'in maksudu olmasa gerek.⁵⁵

45 Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 60; İbn Mâce, Cenâiz, 47.

46 Bkz. Buhârî, Cenâiz, 52, 62; Nesâî, Cenâiz, 106; Darimî, Salât, 120; Ahmed b. Hanbel, I, 405, 435, 454.

47 Tirmizî, Cenâiz, 56; Ahmed b. Hanbel, I, 89, 96, 129, 145.

48 Bkz. Müslim, Cenâiz, 94; Tirmizî, Cenâiz, 58; Nesâî, Cenâiz, 96, 98; İbn Mâce, Cenâiz, 43, Ahmed b. Hanbel, III, 295, 332, 399, VI, 299.

49 Ebû Dâvud, Cenâiz, 57.

50 İbnü'l-Kayyim, a.g.e., c. III, s. 152.

51 Bkz. İbnü'l-Kayyim, a.g.e., c. III, s. 147-171.

52 Buhârî, Edeb, 74; Müslim, Salât, 178-179; İbn Mâce, İkâmet, 48.

53 Buhârî, Ezan, 61, 63; Müslim, Salât, 182, 185, 186; Ebû Dâvud, Salât, 124.

54 Şelebî, a.g.e., s. 24.

55 Şâtibî, a.g.e., c.II, s. 92.

Burada münferit eda edilen ibadetlerde -hak sahiplerinin hakkına riayet etmek şartıyla- sınırlandırmaya gitmenin doğru olmayacağını düşünmekteyiz. Teşri döneminde Hz. Peygamber (SAV)'in Ramazan geceleri terâvih namazına karşı sahabenin yoğun rağbetini gördüğü halde mescide gidip onlara katılmaması, bu namazın farz kılınması endişesini taşımasından dolayı idi.⁵⁶ Hz. Peygamber (SAV)'in ahirete irtihalinden sonra bu durum ortadan kalktığı için nafîle ibadetlerde kişilerin içinden geldiği gibi davranmaları esastır. Çünkü insanların yapıları değişik olup başkaları için ağır gelen bir ibadet diğer bazıları için hafif gelebilir. Bu itibarla yalnız başına yapılan nafîle ibadete üst sınır getirme doğru olmaz.⁵⁷

5- Hakkın Vaktinden Önce Kullanmasının Yasaklanması

Hz. Peygamber "Mûrisini öldüren katil, mirasçı olamaz"⁵⁸ buyurarak, zamanı gelmediği halde hakkına bir an evvel kavuşmak için haram yola başvuran kimsenin, o haktan mahrum edilerek cezalandırılacağına işaret etmektedir. Bu itibarla âlimler, mûsâ-leh (lehine vasiyet edilen kişi) mûsîsini (kendisine vasiyette bulunan kişiyi) öldürse o kimsenin vasiyetten mahrum edileceğine hükmederek yukarıdaki hükmü benzer bir olaya taşımışlardır.⁵⁹ Sonraları Peygamber (SAV)'in bu hadisi "Kim bir hakkı vaktinden önce çabukça elde etmek isterse ondan yoksun bırakılmakla cezalandırılır"⁶⁰ şeklinde genel bir ilkeye dönüşmüştür. Mesela ölüm döşeğinde olan biri, mirastan mahrum etmek için eşini boşasa, eşinin iddeti sona ermeden ölse (cumhur ulemâya göre) kadın mirasçı olur.⁶¹ İşte günümüzde de hakların kötüye kullanılmasıyla birçok hususta söz konusu prensibin işletilmesinin sünnetin konuyla ilgili hükmünün güncelleştirilmesi anlamına geleceğini belirtebiliriz.

III. SÜNNETTEKİ MAKSAD VE VESİLE HÜKÜMLERİN TESBİTİ

Sünnetin günümüze taşınmasında etkili olacak esaslardan biri de amaç hükümlerle (makâsîd) araç hükümlerin (vesâil) belirlenmesidir.

Makâsıddan olan hükümler, bizzat kendilerinde bulunan bir maslahattan dolayı elde edilmesi veya bir mefsebetten dolayı uzaklaşılması hedeflenen şeylerdir. Vesâil kabîlinden olan hükümler ise, makâsîda ulaştırılan araç (yol)lardır.⁶² Mesela namaz kıl-

56 Buhârî, Teravîh, 1; Müslim, Müsafirîn, 177.

57 Bkz. Şâtîbî, a.g.e., c. II, s. 93.

58 Ebû Dâvud, Diyât, 18; Dârimî, Ferâiz, 41; Ahmed b. Hanbel, I, 49.

59 Şâ'ban, a.g.e., s. 49.

60 İbn Nüceym, a.g.e., s. 159; Mecelle, mad. 99.

61 İbn Nüceym, a.g.e., s. 159; Ahmed Ziyad Efendi, *İslam Hukukunun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi)*, Yayına hazırlayan Ali Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, Konya, 1996, s. 128.

62 Bkz. İbn Abdisselam, Ebû Muhammed İzzüddîn, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l-En'âm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ty., c.I, s. 104, 105; İbn Aşûr, a.g.e., s. 221; Mehmed Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜFAV Yayınları, İstanbul 1994, s.100.

mak makâsîd, abdest onun için bir vesiledir. Adaletin gerçekleşmesi maksad, bunu gerçekleştiren deliller, yargılama usûlü ve adliye teşkilatı ise vesiledir.

Bu iki kavram arasında şu ilişkiler mevcuttur:

-Bir maksadı gerçekleştirmek için birden fazla vesile olabilir, bu durumda bu vesilelerden maksadı en iyi ve en kolay gerçekleştiren tercih edilir.⁶³

-Aynı maksadı gerçekleştirmek için yeni vesileler ihdas edilebilir.

-Vesile maksadı gerçekleştirmiyorsa itibardan düşer.⁶⁴

-Vesileler rütbe itibarıyla makâsîdın altındadır.⁶⁵

Sünnette genel ilke mahiyetinde zikredilen (maksadî) hükümler, cüzî hükümler veya vesâil'e nisbetle azınlıktadır. Mesela, "Zarar vermek ve zarara zararlarla mukabelede bulunmak yoktur"⁶⁶, "Ameller niyetlere göredir."⁶⁷ Bu gibi hadisler belirleyici bir özelliğe sahip olup her asırda ve her mekanda değişmez evrensel ilkelerdir. Bunlar geçmişte "Zarar izâle olunur"⁶⁸ "Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir"⁶⁹ gibi küllî kaidelere kaynak teşkil ettiği gibi günümüzde de bir alt grup prensiplere kaynak teşkil edebilir. Hatta sünnette yer alan ve benzerlik arz eden cüzî hükümlerden istikrâ yoluyla günümüze taşıyabileceğimiz daha başka genel prensiplerin çıkarılması da mümkündür. Ancak bu yapılırken Kur'an-Sünnet bütünlüğü dikkate alınmalıdır.

Bunun yanında sünnette, Kur'an'da yer alan bir hükmün uygulanmasına yönelik vesileler veya bir temel amacın gerçekleşmesi için vâsita teşkil eden hususlarda şu örnekleri verebiliriz:

a) Hata yoluyla veya şibh-i amd (kasdın aşılması) şeklinde vuku bulan öldürme durumunda gereken diyetin ödenmesi ve bunun için yardımlaşma amaç olup Hz. Peygamber (SAV) bu yükümlülüğü âkile'ye yükledi. Rasûlullahın devrinde âkile, kişinin kabilesinden olan erkek akrabası (asabesi) idi. Hz. Ömer devrine gelindiğinde, belli maaşları olan ve aynı kütükte kayıtlı bulunan kişileri temsil eden divanlar kuruldu ve söz konusu diyet ödeme yükümlülüğü (vesile hüküm) Hz. Ömer tarafından divan ehline nakledildi.⁷⁰ Her bir divan bir kabile gibi görüldü. Hz. Ömer burada diyet ödemede bir yardımlaşma aracı olan divânı yeni bir vesile olarak nasıl ihdas ettiyse gü-

63 İbn Aşûr, a.g.e., s. 227.

64 Şâtübî, a.g.e., c.III, s. 119.

65 M. Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 102.

66 İbn Mâce, *Ahkâm*, 17; *Muvatta*, *Akdiye*, 31; *Ahmed b. Hanbel*, V, 327.

67 *Buhârî*, *İman*, 41, *Nikah*, 5; *Ebû Dâvud*, *Talak*, 11.

68 *Mecelle*, mad. 20.

69 İbn Nüceym, a.g.e., s. 27, *Mecelle*, mad. 2.

70 Şelebî, a.g.e., 42; *Kardavî*, *Yusuf, İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik*, (çev. Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman) *Marifet Yayınları*, İstanbul 1997, s. 185, 186.

nümüzde de bu işleri görecektir; işçiler için sendika olabilir; ticaret erbabı için bağlı bulunduğu oda olabilir, memurlar için kendi kurumu olabilir veya bu iş için müşterek yardımlaşma fonu ve sigortası şeklinde bir kısım yeni vesileler ihdas edilebilir.

b) Temizlik genel bir esas olup iman gereğinden sayılmıştır. Hz. Peygamber "Birinizin kabını köpek yaladığı takdirde onu döksün sonra, biri toprakla olmak üzere onu yedi defa yıkasın."⁷¹ buyurmuştur. Bu hadiste toprakla yıkamanın o devir için temizlikte bir vesile olduğu anlaşılmaktadır. Şayet daha sonra temizliği gerçekleştiren, topraktan daha güçlü (deterjan gibi) temizlik vasıtaları ortaya çıkmışsa bunları kullanmak da söz konusu hadisle amel etmek demektir. Bu cümleden olarak misvak da ağız temizliği için bir araçtır. Misvakın yanı sıra ağız temizliğini sağlayıcı başka malzemelerin kullanılması suretiyle de söz konusu sünnet günümüze taşınmış olacaktır.⁷² Burada Hz. Peygamber (SAV)'i "Eğer ümmetime sıkıntı verecek olmasaydım her namaz esnasında misvak kullanmalarını emrederdim."⁷³ şeklinde buyurması ise onun ağız temizliğine gösterdiği önemi vurgulamaktadır.⁷⁴

c) Nikah akdinden maksad aleniliği sağlamak olup böylece onu evlilik dışı ilişkilerden ayırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sünnetteki vesile hüküm, şahitlerin bulunması;⁷⁵ İmam Mâlik'e göre ise nikahın "ilan"ıdır. Mâlikîler bu konuda "Bu nikahı ilan ediniz ve defleri çalınız."⁷⁶ mealindeki hadisi delil getirirler. Mezhep imamları gizli nikahın caiz olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Nikah akdedilip de şahitlerin söz konusu nikahı gizleyip saklamaları tavsiye edilmişse, İmam Mâlik böyle bir nikahın caiz olmayacağını belirtirken diğer imamlar bu durumu ihtiyatla karşılarlar.⁷⁷ (Günümüzde de özellikle imam nikahı şeklinde gerçekleşen (resmi nikahın dışındaki) çok evliliklerde şahitlerin söz konusu nikahı gizli tutmaları şeklinde tenbih edilmelerinin, nikahtaki aleniyet amacını gerçekleştirmesi şüpheli olduğu gibi nikahta diğer bir hedef olan devamlılık ilkesini de ne denli gerçekleştireceği şüphelidir). Bu itibarla, nikahta şahitlerin yanında resmi kaydın da üzerinde düşünülmesi gereken icthadî bir mesele olduğunu söyleyen İbn Âşûr⁷⁸ da konunun hususiyetine işa-

71 Buhârî, Vüdü, 33; Müslim, Taharet, 89-93; Tirmizî, Taharet, 68.

72 Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, s. 270.

73 Müslim, Taharet, 42.

74 Şah Veliyyullah Dehlevî, bu hadisi "Eğer güçlük korkusu olmasaydı misvakı aynen abdest gibi namazın şartlarından kılardım." şeklinde açıklar. Bkz. *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, c. I, s. 519.

75 Buhârî, Abdest, 8; Mevsilî, a.g.e., III. cüz, s. 83; Nikah akdi esnasında şahitlerin bulunması, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî'lere göre sıhhat şartlarındandır. Mâlikî'ler ise evliliğin fiilen gerçekleştiğinde iki şahidin olmasını veya (düğün suretiyle) ilan edilmesini şart koşarlar. Bkz. M. Akif Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 20.

76 Lafız farklılıkları ile ilgili olarak bkz. Buhârî, Nikah, 48; Tirmizî, Nikah, 6; Ahmed b. Hanbel, IV, 78, 259.

77 İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktasîd*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, c. II, s. 14-15.

78 İbn Âşûr, a.g.e., s. 247; Osmanlılar ilk devirlerden itibaren nikahın tescili yönünde bir politika izle-

ret etmektedir. Günümüzde de şahitlerin yanında aleniyet / açıklık ilkesini en iyi gerçekleştiren araçlar neler ise bunların, vesâil kabilinden dikkate alınabileceğini belirtmek isteriz. Bu cümleden olarak nikah'ın ilanına yönelik düğün davetiyeleri, düğün merasimini belgeleyen yazılı ve görüntülü kayıtlar zikredilebilir.

d) Adaletin gerçekleşmesi amaç olup, bu amacın gerçekleşmesine yardım eden beyyineler mesela şهادette bulunan tanıklar vesâil mesabesinde. Adlî tıp ve uzmanlık alanında hızlı gelişmelerin yaşandığı günümüzde yeni ispat vasıtaları edinilebilir mi? Konuya açıklık getireceği düşüncesiyle bir nakilde bulunmak istiyoruz. Münafiklar, Üsâme'nin, babası Zeyd'e benzemediğini gerekçe göstererek onun nesebini dile doluyorlardı. Çünkü Üsâme siyah, babası beyaz tenliydi. Bir gün her ikisi mescitte uyurken ayakları örtünün dışına çıkmıştı. Orada bulunan kıyâfet bilgini⁷⁹ biri "bu ayaklar aynı soydan gelme dediğinde" Hz. Peygamber'in yüzünde sevinç belirttileri görüldü.⁸⁰ Burada neseb'in sübutunda bir ispat vasıtası olarak o devrin neseb uzmanı olan birinin görüşünün Hz. Peygamber tarafından onaylanması, uzmanlık gerektiren alanlarda ispat vasıtası olarak yeni vesilelerin ihdas edilmesine kapalı olmayacağımıza delalet eder. Nesebin sübûtu hususunda bugün Tıp İlmî tarafından bir ispat vasıtası olarak kabul edilen DNA testini ve Kriminolojide kullanılan daktiloskopi (parmak izleri)yi bu cümleden olarak zikredebiliriz.

Netice itibarıyla vesilelerin çoğu, asırdan asra ve çevreden çevreye değişebilir. Sünnette yer alan tayin edilmiş bir kısım vesile hükümlerin varlığı, bizim hareket alanımızı daraltmak için olmayıp o devirdeki bir kısım vâkıanın açıklanması mahiyetindedir. Bugün de, gerek bazı vakıaların tespitinde ve gerekse dinin gözettiği temel amaçların gerçekleştirilmesinde yeni vesile hükümlerin edinmesi, sünnetin günümüze taşınmasının bir tezahürü olacaktır.

IV- HADİSLERİN VÜRÛD SEBEPLERİ VE ŞARTLARIN DİKKATE ALINMASI

Sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması için günümüze aktarılmasında dikkat edilecek bir diğer husus, hadislerin vârid olduğu sebepler, şartlar ve ortamın göz önüne alınarak her hadisin söylendiği bağlamda değerlendirilmesidir. Şimdi meseleyi örneklerle izah edelim:

miştir. Bkz. M. A. Aydın, a.g.e., s. 87-95, Daha sonra HAK'de yer alan 37 ve 110. Maddelerle nikah ve talakın tescili zorunlu tutulmuştur.

79 Kâif denilen bu kişiler ayak izlerinden hareketle bir kimsenin baba ve kardeşleriyle olan benzerliklerini tespit ederlerdi. Bkz. Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet yayınları, İstanbul 1998, s. 226.

80 Buhârî, *Fedâil*, 17; Müslim, *Radâ*, 40.

a) Hz. Peygamber (SAV)'in "Sizden biriniz cumaya gelmek istediği zaman gusletsin."⁸¹ hadisinin söylendiği bağlam dikkate alınmadan, ondan çıkarılacak hükmün, cünüplükten arınmadaki gusül gibi bir vücûbiyet ifade edeceği aşıkardır. Nitekim Cuma günü gusletmenin vacip olduğu hükmünü çıkaranlar bile olmuştur.⁸² Ama bu hadisi bağlamından koparmadan onunla ilgili yapılacak bir değerlendirme⁸³ ise ona daha kapsamlı bir yorum getirebileceği gibi hadisin uygulanabilirliğini dar ve formal anlamdan çıkarıp daha geniş bir alana taşıyabilecektir. Hadisin vârid olduğu şartları dikkate alarak onu bağlamı içerisinde değerlendiren sahabeler, hadisin lafızları üzerinde durmamışlar ve bunun insanların bir araya geldiği Cuma gününün özelliği ile irtibatlandırmışlardır. Hz. Aişe bunu şu şekilde izah eder: "İnsanlar kendi işlerini kendileri yaparlardı. Cuma namazına günlük iş kıyafetleriyle gelirlerdi. Onlara, keşke bugün yıkansanız denildi."⁸⁴ Ebû Mûsa el-Eşarî de bunun sebebini, o dönemde yün giyildiğini ve bunun yağmurda ıslandığında çok kötü bir koku verdiği şeklinde açıklar.⁸⁵ Netice olarak Cuma günü gusletmek, cuma günü veya cuma namazının bir gereği olmayıp daha ziyade o günde toplanılmasından ve dolayısıyla kapalı kalabalık mekanlarda başkalarını rahatsız etmemek için emredilen bir davranıştır. Burada misvak kullanmaya teşvik eden hadisleri⁸⁶ de aynı amacı gerçekleştirme-yeye yönelik umdeler olarak değerlendirebiliriz.⁸⁷ Diğer taraftan Hz. Peygamber (SAV)'in soğan ve sarımsak yiyen kimsenin o haliyle mescide gelmesini yasaklaması⁸⁸ da söz konusu yorumla örtüşmektedir. Günümüzde de, kapalı yerlerde ve toplu taşıma araçlarında, başkalarını rahatsız edecek şekilde sigara içmek ve yine diğer insanları rahatsız edecek biçimde ayak kokusu ve çorap kokusu ile dolaşmak, Hz. Peygamberin yasakladığı davranışlar kapsamına dahil edilebilir. İşte sünnetin bu alanda, günümüze taşınmasından amaç bu gibi hususlarda temizliğe riayet etmektir.

b) "...Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz..." hadisi de zaman zaman bağlamından koparılarak, sanki İslam'ın hukûkî, iktisâdî ve sosyal alanlarda bir düzenlemede bulunmadığına dair görüşe mesnet yapılmak istenmektedir. Veya bazı kesimlerin iddia

81 Buhârî, Cuma, 2; Müslim, Cuma, 1.

82 Fârisî, İbn Belban, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân* (thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, IV, s. 27.

83 Sünnet ve Hadisin anlaşılması hususunda "bağlam"ın önemi hakkında bkz. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 295-308.

84 Müslim, Cuma, 1.

85 Fârisî, a.g.e., c.IV, s. 37.

86 Buhârî, Cuma, 8, Savm, 27; Müslim, Taharet, 42; Ebû Dâvud, Taharet, 25, Tirmizî, Taharet, 18; İbn Mâce, Taharet, 7; Muvatta, Taharet, 114, 115.

87 Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, c. V, s. 262-263.

88 Hadiste "Kim sarımsak ya da soğan yerse, bizden uzak dursun veya mescidimizden uzak dursun" buyurulmuştur. Bkz. Buhârî, Ezân, 160, Ebû Dâvud, Et'ime, 40.

ettiği gibi Hz. Peygamber “Ben dünya işlerine karışmıyorum.” demiş de, onlar da “Biz dünya işlerini daha iyi biliyoruz; zaten Rasûlullah (SAV) onları bize bırakmıştı!” şeklindeki bir anlayış doğru mudur, acaba hadiste kastedilen mana bu mudur?⁸⁹

Öncelikle, Kur’an ve sünnette yer alan ve sosyal hayatı düzenleyen çok sayıdaki nassın böyle bir anlayışa imkan vermediğini belirtmek isteriz. Diğer taraftan hadisin vücut sebebi de böyle bir anlayışın doğru olmayacağını göstermektedir. Şöyle ki, Hz. Peygamber (SAV) Medîne’ye geldiğinde, onların hurma ağaçlarını aşladıklarını gördü ve onlara “Belki böyle yapmasanız daha iyi olur” dedi. Onlar da aşlamayı bıraktılar. O yıl hurma hasılatında düşüş oldu. Medîneliler bu durumu Rasûlullah (SAV)’a bildirdiklerinde o: “Ben de bir beşerim, size dininizden bir şey emrettiğim zaman, onu alın; size kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman nihayet ben de bir insanım”⁹⁰ dedi. Diğer bir rivayette ise “Şüphesiz ben bir tahminde bulunmuştum, beni kanaatimden dolayı sorgulamayın. Fakat ben size Allah’tan bir şey bildirsem onu alın. Çünkü ben asla Allah adına yalan söylemem”, sonunda da: “Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz”⁹¹ diye buyurdu. Rivayet farklılıklarını bir tarafa bırakırsak bu hadis bizim için çok önemli bir düstur ortaya koymaktadır ki, o da; tecrübe, maharet ve yetenek gerektiren hususlarda insanlardan biri diğerinden daha bilgili olabilir. Bu durumda asıl maksad, meselenin bilim, teknik ve sanat gibi uzmanlık gerektiren alanların erbabına havale edilmesidir.⁹² Hz. Peygamber’in “Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz.” sözünde ve bunun öncesinde sergilediği tavrda bir yönlendirme söz konusudur. Yani ihtisas gerektiren hususların uzmanlarına bırakılmasını (deneme yanılma metodu halinde olmuş olabilir) öğretim amacı ile bizzat ashabına göstermiştir. Bu itibarla bizce yaşanan bu olay “Bilmiyorsanız ehline sorunuz”⁹³ mealindeki ayetin tatbikatını tasvir eden bir tablodur. Bununla daha sonra gelen ümmetine ise “her ihtisas gerektiren işin uzmanına tevdi edilmesi” metodunu bir model olarak sunmaktadır.

Rasûlullah (SAV)’in kendi beşerî yönünü ön plana çıkardığı diğer bir çok hadiste de benzer bir tavır sergileyerek, müşkil bir hususta ümmetine ileride ne yapması gerektiğini talim şeklinde öğretmiştir. Mesela unutarak iki rekat kıldığı bir öğle namazında, kendisinin de bir beşer olduğunu dile getirerek beşer olan ümmetin de ileride benzer bir durumla karşılaşabileceği ve bu durumda sehiv secdesi yapması gerektiğini⁹⁴ talim metoduyla göstermiştir.

89 Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s.141.

90 Müslim, *Fedâil*, 140.

91 Ahmed b. Hanbel, I, 162; Müslim, *Fadâil*, 139.

92 Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef’âlu’r-Rasûl ve Delâletühâ ale’l-Ahkâmî’s-Şer’iyye*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1996, c. I, s. 246.

93 Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7.

94 Nesâî, *Sehiv*, 25-26.

Burada, Rasûlullah (SAV)'in kendi beşeri yönünü zikrettikten sonra yanılabilceğini vurgulayarak o andaki söylediği bir söz veya yaptığı bir eylem vahye dayalı teşriî bir hüküm niteliği taşımamış olabilir. Ancak böyle bir durumda bile Hz. Peygamber (SAV)'in sergilemiş olduğu tavır evrensel olup; bunun bir metot ve model olarak ümmetini de bağlayıcı olacağı unutulmamalıdır. Bu durum şu hadiste belirgin bir şekilde görülmektedir: *“Ben ancak bir beşerim, siz hasımlaşmış (anlaşmazlığa düşmüş) bir halde bana geliyorsunuz. Belki bazılarınız delillerini diğer bazılarından daha iyi serdedebiliyor. Ben duyduğum şeye göre hüküm veriyorum. Her kime kardeşinin hakkından bir şey vermişsem onu almasın, ben ancak ona ateşten bir parça kesmişimdir.”*⁹⁵ Bu hadiste Rasûlullah (SAV) bir beşer olarak kimin haklı kimin haksız olduğu ve vakanın tespiti hususunda yanılabilceğini belirterek, kendisinden sonra gelen hakimlere bundan korunmaları için önemli bir metot çizmiştir. Yargılama usûlünde de önemli bir ilke olan bu metoda göre hakim hükmünü tarafların ortaya koyduğu zahiri (nesnel) delillere göre vermek durumundadır.⁹⁶ Bu muhakeme usûlü alanında da sünnetin günümüze evrensel bir ilke halinde nasıl taşınabileceğini göstermesi açısından da anlamlıdır.

V- HADİSLERDE ÖRF VEYA BİR SOSYAL GERÇEĞİN İFADESİ OLAN HUSUSLARIN TESPİTİ

Bazı hadislerde, o devrin örfünün veya bir kısım sosyal gerçeklerin dikkate alındığı görülmektedir. Konuyu iki örnek üzerinde açıklayalım:

a) Rasûlullah (SAV)'in *“Tartı Mekkelilerin tartısıdır, ölçü ise Medînelilerin ölçüsüdür”*⁹⁷ hadisi acaba ölçü ve tartı hususunda sürekli böyle devam edeceğini göstermek için mi söylenmiştir? Yoksa o dönemdeki bir sosyal vâkıya işaret etmek için mi vârid olmuştur?

Bilindiği üzere o devirde Mekke bir ticaret merkezi ve Mekkeliler de ticaret erbabı olduklarından kullandıkları tartılar ince bir ayara sahip ve dakikti. Medîneliler ise tarımla uğraştıklarından, yetiştirdikleri hububat ve meyvelerin ölçümüne özen göstermekte, kullandıkları müdd ve sa' gibi ölçüler muteber bir ölçü aleti olarak kabul edilmekteydi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (SAV) ölçü ve tartıyla ilgili bir anlaşmazlığa düşülmesi durumunda, burada itimat edilecek tartının Mekke tartısı, ölçünün de Medîne ölçüsü olduğuna işaret etmektedir.⁹⁸

Bununla beraber bu durumun sürekli böyle devam edeceği anlamına gelmez. Mesela ribaya dair eşya-ı sitte hadisinde *“Buğday buğdayla, aynı şekilde arpa, hurma*

95 Buhârî, Ahkâm, 20, Şehadet, 27; Müslim, Akdiye, 4; Tirmizî, Ahkam, 11.

96 Hattâbî, Ebû Süleyman, *Meâlimü's-Sünen (Şerhü Süneni Ebî Dâvud)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, c. IV, s. 151.

97 Ebû Dâvud, Büyü, 8; Nesâî, Büyü, 54.

98 Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 159.

ve tuz, ölçeği ölçeğine, misli misline, altın ve gümüş ise tartısı tartısına (fazlalık alınmaksızın) değiştirilir.”⁹⁹ mealindeki hadiste geçen sınıflarda ölçüye mi yoksa tartıya mı itibar edileceği Ebû Yusuf’a göre örfe bağlı bir husustur.¹⁰⁰ Mesela o devirde ölçüyle satılan hurma örfün değişmesiyle tartıyla alınıp satılabilir. Nitekim günümüzde tartıyla satılmaktadır.

Netice itibarıyla her iki hadiste de ölçü ve tartıyla ilgili asıl amacın her devirde aletler değişik olsa da, noksanlık veya fazlalığa yol açmayacak şekilde hakkı en hassas ve ince ayarda gerçekleştirecek ölçü ve tartı birimine gidilmesidir.

b) Hz. Peygamber (SAV)’in “İmam (devlet başkanı) Kureyş’tendir”¹⁰¹ hadisi de Kureyş kabilesinin o devirdeki nüfuzuna işaret etmekte olup, yoksa yöneticilerin devamlı Kureyş’ten olacağı anlamında değildir.

Bu hususta hadisin asılsızlığı¹⁰², geleceğin Hz. Peygamber tarafından müjdelenmesi¹⁰³ ve bunun Hz. Peygamber’in bir dilek ve temennisi olduğu¹⁰⁴ şeklinde farklı yorumlar yapılmıştır. Öyle görünüyor ki en makul olanı, o dönemde ümmet içerisindeki çekişmeleri def edip ihtilafı giderecek en güçlü kabile (unsur) Kureyş olduğundan¹⁰⁵ dolayı Hz. Peygamber (SAV), yönetimde egemenliği sağlayacak bu sosyal gerçeği göz önünde bulundurmıştır. Hz. Ebû Bekir de halife seçiminde bu sosyal gerçeğe vurguda bulunmuş¹⁰⁶ ve vâkıa kendisinin de halife seçilmesinde etkili olmuştur.¹⁰⁷

Burada amaç ümmetin esenliği ve birliği olup, bunun teessüsünde etkin olan sosyal unsurlar değişebilir.¹⁰⁸ Ancak aslolan her devirde toplumun esenliğini ve birliğini sağlayıp inisiyatif elinde tutacak olan unsurların dikkate alınmasıdır.

VI. HZ. PEYGAMBER (SAV) VE KOLAYLIK ESASI

İslam dini insanlığa rahmet olarak gelmiş¹⁰⁹ olup, Allah Teâlâ bu dinde getirdiği yükümlülüklerde kulların meşakkat ve sıkıntıya sokulmasını istememiştir. Yine onun

99 Bkz. Buhârî, Büyü, 78; Müslim, Müsâkaat, 81-84; Nesâî, Büyü, 50.

100 İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddîn, *Fethü'l-Kadîr*, Mısır, 1315, c.V, s. 282-283.

101 Ahmed b. Hanbel, III, 129, 183, V, 142.

102 M. Said Hatiboğlu, “Halifelüğün Kureyşliliği”, *AÜİFD*, Ankara, 1978, c. XXIII, s. 186.

103 Hamîdullah, Muhammed, *Rasûlullah Muhammed*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973.

104 Taftazanî, Ebu'l-Vefâ, *Kelam İliminin Belli Başlı Meseleleri*, çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul 1990, s. 86.

105 Bkz. İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Beyrut ty., s. 194-196.

106 Hatiboğlu, a.g.m., s. 159.

107 Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-Fuhûl*, thk. Ebû Musab Muhammed, Beyrut 1992, 209.

108 Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, s. 10.

109 Bkz. A'raf, 7/158.

teklifteki amacı güçlük ve sıkıntı değildir.¹¹⁰ Çünkü Kur'an'da "Allah sizin için kolaylık murad eder, zorluk murad etmez"¹¹¹ buyurulmakta ve yine dine bizim için bir zorluğun olmadığı belirtilmektedir.¹¹²

Hz. Peygamber (SAV) her fırsatta bu esasların uygulayıcısı olmuştur. O, iki şey arasında muhayyer kılınmışsa, günah olmadığı sürece daha kolay olanını tercih etmiştir.¹¹³ Biz ümmetine de amellerden güç yetirebildiğimiz kadarını yapmamızı¹¹⁴ tavsiye etmiştir.

Bir hadiste Rasûlullah (SAV) "Ben bembeyaz, hoşgörü/kolaylık esasına dayalı Hanîf dini üzere gönderildim"¹¹⁵ buyurmaktadır. Dehlevî, bu hadiste geçen "semha"/hoşgörü'den maksadın, ruhbanların icat ettikleri gibi dine bir meşakkatin olmadığını belirtir. Buna göre onun getirdiği hükümler güçlü-zayıf, iş-güç sahibi veya boş gezen herkes tarafından uygulanabilecek durumdadır. Dehlevî, aynı hadisteki "beydâ" tabirinden maksadın ise onun hükümlerinin illet (gerekçe) hikmetlerinin her birinin bir esas teşkil ettiği; amaçlarının düşününen her kimse tarafından kolayca kabul edebilecek derecede açık olduğu şeklinde izah eder.¹¹⁶

Hz. Peygamber (SAV) kişinin nefsine zulmetmesini de yasaklamıştır. Konuyla ilgili bir hadiste Rasûlullah (SAV) ihtiyar birinin, iki oğluna tutunarak yürüdüğünü gördü ve oradakilere "Bu hal nedir?" diye sordu. Onlar da "yürümeyi nezretti" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (SAV) "Bu adamın kendine azap etmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur" diyerek ona binitine binmesini emretti.¹¹⁷ Yine her gün oruç tutan ve gece boyu namaz kılan Abdullah b. Amr'ın bu tutumu ailesini şikayet noktasına getirmişti. Bu durumu öğrenen Hz. Peygamber (SAV) ona: "Senin üzerinde nefsinin ve ailenin de hakkı vardır, bazen oruç tut, bazen tutma, bazen gecele-ri ibadet et, bazen de uyu."¹¹⁸ diye buyurdu.

Gerek azimet ve ruhsata dair iki hükümden birinin tercihi durumunda, gerekse zaruret halinde¹¹⁹ ruhsatların kullanılması da kolaylık esasının bir gereğidir. Çünkü

110 Şâtîbî, a.g.e., c. II, s. 81,82.

111 Bakara, 2/185.

112 Hac, 22/78.

113 Buhârî, Menâkub, 23; Müslim, Fedâil, 77,78.

114 Müslim, Sıyam, 177.

115 Ahmed b. Hanbel, V/116.

116 Dehlevî, Hüccetullahi'l-Bâliğa, c. I, s. 370.

117 Buhârî, Sayd, 27; Nezir, 9, 10; İbn Mâce, Keffâret, 20; Nesâî, Eymân, 42.

118 Buhârî, Savm, 55-57, Nikah, 89; Ebû Dâvud, Savm, 53.

119 Zaruretin anlamı ve Sünnette zaruret hali için bkz. Mustafa Baktır, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, Akçağ Yayınları, Ankara ty., s. 11-15, 25-38.

Hz. Peygamber (SAV) de ruhsatları¹²⁰ kullanmaktaydı. Onun bu husustaki tavrını Hz. Aişe şu şekilde anlatır: Rasûlullah (SAV) ruhsat verilen bir işi yapmıştı, ancak onlar (ashab) bu ruhsatı kabul etmekten geri durdular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (SAV) bir hutbe irâd ederek şöyle buyurdu: “*Bu insanlara ne oluyor da benim yaptığım şeyden geri duruyorlar! Allah’a andolsun ki ben Allah’ın koyduğu hükümleri en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınızım.*”¹²¹ Burada ashab, en ağır hükümlerle amel etmenin takvâ için en uygun olduğunu sanmış ve Rasûlullah (SAV)’in ruhsatı kullanmış olmasını, onun gelmiş geçmiş günahlarının affolması ile irtibatlandırmışlardı. Halbuki Peygamber (SAV) onlara, tâbî olunacak yolun kolaylık ve suhûlet yolu olduğunu beyan etmekteydi.¹²²

Netice olarak Sünnetin günümüze taşınmasında Hz. Peygamber (SAV)’in çizdiği bu kolaylık esasını hayata geçirmeliyiz. Ve insanlara Sünneti takdim ederken her türlü aşırılıktan uzak, mutedil bir hayat tarzı sunmalıyız.

SONUÇ

Sünnette yer alan bir kısım hükümlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için günümüze taşınmasında ölçü olabilecek ilkelerle ilgili ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

-Sünnetle sabit olan hükümler, şayet belli bir gerekçeye dayalı olarak vârid olmuş ise günümüzde de söz konusu gerekçelerin mevcut olup olmadığına bakılacaktır. Eğer gerekçeler varsa ilgili hükümler de var olacak; eğer gerekçeler yoksa hüküm de olmayacaktır.

-Hz. Peygamber, yaptığı veya yapılmasını arzu ettiği bazı işlerde, bunların toplumda doğuracağı neticelerin dikkate alınmasını istemiştir. Eğer bir işin yapılması toplumun maslahatına olacaksa, bunun yapılmasında ısrar etmiştir. Şayet bu işin yapılması, yarardan çok zarar ortaya çıkaracaksa; bunun da yapılmasını istememiştir. Nitekim fitne ve fesada yol açabilecek şeylerin yapılmasını yasakladığı gibi; kendisi de böyle bir netice doğurur endişesinden dolayı gerçekleştirilmek istediği bir çok işten vazgeçmiştir. O halde günümüzde özellikle toplumsal boyutu olan bir iş yapılmak istendiğinde, bu işin doğruluğu kadar mevcut konjonktürel durumun ve sosyal dengelerin de gözetilmesi lazımdır. Bu konuda nebevî metot da bunu gerektirir.

-Sünnetteki bir çok hüküm, Kur’an’ın bir açılımı ve uygulaması durumunda olup; bu hükümlerden bir kısmı, o dönem için uygulamayı en iyi gerçekleştirecek bir araç

120 Sünnette Ruhsat Prensibi ile ilgili bkz. Talat Sakallı, *Hadislerle İslam’da Hoşgörü ve Kolaylık*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996, s. 90-101.

121 Buhârî, İ’tisam, 5.

122 Salih b. Abdillâh b. Hâmid, *Ref’ü’l-Harac fi Şer’ati’l-İslamiyye*, Mekke 1403, s. 82-83.

konumundaydı. Günümüzde de makâsıdı (amaç ve çerçeve hükümler veya dinin gözettiği genel ilkeleri) daha iyi gerçekleştirecek yeni vesîle ve araçlar oluşmuşsa; bunların dikkate alınması da yine sünnetin bir gereğidir.

-Hadislerin doğru anlaşılıp doğru uygulanabilmesi için onların vârid olduğu sebep ve şartların göz önünde bulundurulması gerekir. Zira bir hadisin bağlamından koparılması kastedilmeyen yanlış bir anlamaya sevk edebileceği gibi, maksadı aşan uygulamalara da neden olacaktır.

-O dönemdeki bir sosyal gerçeğin veya örfün ifadesi olan hadislerin tespit edilecek; bunların altında yatan sebepler ve güdülen amaçların ortaya çıkarılması gerekir. Zira örf, adet ve sosyal vakıaların değişmesi kaçınılmaz olduğundan, günümüzde de söz konusu amaçları gerçekleştirecek sosyal dinamik ve unsurların aynı nebevî anlayışla tahlil edilmesi gerekir.

-Gerek ibadetlerde ve gerekse dînî yaşantının diğer boyutlarında kolaylaştırıcı bir hayat modeli ortaya koyan Hz. Peygamber (SAV)'in bu yaklaşımını, günümüzde hem sünneti takdîm ederken hem de onu hayata geçirirken bir esas olarak sürekli dikkate almak durumundayız.

-Hz. Peygamber'in risâlet (peygamberlik) görevinin yanında, bir devlet başkanı olarak bulunduğu bir kısım tasarruflar vardır ki; bunlar dini tebliğ kabilinden olan diğer tasarrufları gibi bağlayıcı değildir. Ancak Hz. Peygamber, idarî alandaki bu tasarruflarında toplumun maslahatı (kamu yararı)nı gözetmiş olup, günümüz idarecilerinin de bu alandaki tasarruflarında halkının maslahatını gözetmesi sünnetin günümüze taşınmasının bir gereğidir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Ziyad Efendi, *İslam Hukukunun Genel İlkeleri (Kavaid-i Külliye Şerhi)*, Yayına hazırlayan: Ali Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, Konya 1996.

Âmidî, Seyfüddîn, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

Artûsî, Muhammed Abdulkadir, *Ef'âlu'r-Rasûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâm*, Cidde 1984.

Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef'âlu'r-Rasûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâmı's-Şer'iyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996.

Aydın, M.Akif, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed, *Umdetü'l-Kârî, Şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, yy., 1972.

Baktır, Mustafa, *İslam Hukukunda Zaruret Hali*, Akçağ Yayınları, Ankara ty.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, I-VIII, İstanbul, 1992.

Bûtî, Ramazan Said, *Fıkhu's-Sîyre*, çev. A.Nar-O.Aktepe, İstanbul 1992.

Büstânî, Kerem, *el-Müncid el-Ebcedî*, Dâru'l-Meşrik, Beyrut 1993.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Dehlevî, Şah Velîyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Dâru'l-İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1992.
- Dimeşkî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman, *Rahmetü'l-Ümmeti fî İhtilâfi'l-Eimmeti*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Döndüren, Hamdi, "*İlet, Sebep ve Hikmet Terimi*", Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu (8-10 Kasım 1996), Bursa 2000.
- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1936.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet yayınları, İstanbul 1998.
- , *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, MÜFAV Yayınları, İstanbul 1994.
- , *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet*, MÜFV. Yayınları, İstanbul 1995.
- Fârisî, İbn Belban, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, (thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*, Dâru'l-Fıkr, yy., ty.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- Hamîdullah, Muhammed, *Rasûlullah Muhammed*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973.
- Hatiboğlu, M. Said, "Halîfeliğin Kureyşliliği", *AÜİFD*, c. XXIII, Ankara 1978.
- Hattâbî, Ebû Süleyman, *Meâlimü's-Sünen (Şerhü Süneni Ebî Davud)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- İbn Abdisselam, Ebû Muhammed İzzüddîn, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'âm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- İbn Aşûr, Tâhir, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, M. Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul 1988.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Beyrut ty.
- İbn Hâmid, Salih b. Abdillâh, *Ref'ü'l-Harac fî Şerâti'l-İslamiyye*, Mekke.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1936.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Yayınları, I-II, İstanbul 1992.
- İbn Nüceym, Zeynü'l-Âbidîn, *el-Eşbâh ve'n-Nezair*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktasid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- İbnü'l-Kayyim, el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr; *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhâmid) Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1977.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddîn, *Fethü'l-Kadîr*, Mısır 1315.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdris, *el-İhkâm*, Beyrut 1995.
- , *el-Furûk*, Beyrut ty.
- Karaman Hayreddin, "*Rasûlullah (SAV)'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı*" *Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995.

- Kardaş, Yusuf, *İslam Hukuku Evrensellik-Süreklilik*, çev. Yusuf Işıcık-Ahmet Yaman, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.
- , *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Rey Yayıncılık, İstanbul 1991.
- Kettânî, Abdu'l-Hayy, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut ty.
- Keylânî, Abdurrahman İbrahim, "*Kavâidu'l-Makâsıd Hakikatuhâ ve Mekânetuhâ fi't-Teşri*", İslamiyyetu'l-Marife, sayı 18, Herndon 1999.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996
- Mâlik B. Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Mâverdi, Ali b. Muhammed, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Mısır 1996.
- Mecelletü Ahkâm-ı Adliyye*.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-Ihtiyar*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramûz, *Mir'at*, Fazilet Neşriyat, İstanbul ty.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları İstanbul 1992.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yayınlar, İstanbul 1992.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl*, Beyrut 1988.
- Said B. Mansur, *es-Sünen*, Beyrut 1085.
- Sakallı, Talat, "Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 2, Yıl 1995.
- , *Hadislerle İslam'da Hoşgörü ve Kolaylık*, Çağlayan Yayınları, İzmir 1996.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûl*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Şaban, Zekiyüddîn, *Usûlü'l-Fıkh*, çev. İbrahim Kafi Dönmez, TDV. Yayınları, Ankara 1996.
- Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakat*, (thk. Muhammed el-Hıdır Hüseyin), Dâru'l-Fıkr, yy., ty.
- Şelebî, Muhammed Mustafa, *Ta'îlu'l-Ahkâm*, Beyrut 1981.
- Şerif, Nâdiye, *İctihadu'r-Rasûl*, Beyrut 1985.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-Fuhûl*, (thk. Ebû Musab Muhammed), Beyrut 1992.
- , *Neylû'l-Eutar*, Dâru'l-Ihyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Taftazânî, Ebu'l-Vefâ, *Kelam İliminin Belli Başlı Meseleleri*, çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul 1990.
- Taftazânî, Sa'aduddîn Mes'ud b. Ömer, *et-Telvîh ala't-Tavdîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- Tahavî, Ebû Cafer, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, thk, M. Zehra en-Neccâr, M.Seyyid Câdu'l-Hak, Beyrut 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenu't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, I-V, İstanbul 1992.
- Tufî, Necmüddîn, *Risâle fi Riâyeti'l-Maslaha* (Hallaf, Masâdir içerisinde, s. 105-145), Kuveyt 1982.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "*Sebeb-İllet-Hikmet Açısından Kur'an Hükümlerine Bakış*", Kur'anı Anlama-da Tarihsellik Sorunu Sempozyumu, (8-10 Kasım 19996) Bursa 2000.